

ÇUKUROVA'DA (Yukarıova) YAS TÖRENLERİ VE AĞIT SÖYLEME GELENEĞİ

Dr. İsmail Görkem

İnsan hayatının beşikten mezara kadar olan zaman dilimi içerisinde, doğum, sünnet, okula başlama, düğün, gurbete çıkma, askere ve hacca gitme ile ölüm gibi birtakım geçiş törenleri yapılmaktadır. Ölüm hadisesinin geçiş töreni olarak kabul edilmesi, yaşayanların ölen şahısla ilişkilerini devam ettirmesindedir. Ölen şahıs ile yakınları arasında "anahtar" vazifesi gören en önemli unsur "ağırlardır. Ağıtlar, "insanlığın ortak ıstırafının canlı bir şekilde ifade edildiği edebî metinler olarak kabul edilebilirler. Bu özellikleri sebebiyle onları, halk şiirinin başlangıçtaki ilk şekilleri olarak da kabul edebiliriz (1). Ağıtlar, "ağlama, kısa ve kendiliğinden vücuda gelen ıstırap dolu feveran, şiirin ilk ve en eski şekli" olarak tarif edilmektedir (2). ilkel nitelikteki bu ağıtlarda, "zarurî üzüntü ritüelleri ve aktüel feryatlar", bağıırıp çağırarak ağlamalardan daha az bir orandadır. Günümüz kültürlerinde mevcut olan ağıtlardaki "müzikal ifadelerin varlığı, bizi, yüksek seviyede şairane şarkılarla yüzyüze getirmektedir (3).

Ağıtlarda, "tiz ve iniltili yas nidaları", önemli bir karakteristik unsur olarak göze çarpmaktadır. Genellikle kadınların söylediği bu metinlerde, ölenin karakter özellikleri ve sağlığında yaptığı işler takdirî bir ifade ile dile getirilir; kahramanın hayatını sona erdiren olaylardan söz edilir. Ağıtlarda "övgü" önemli bir yer tutmaktadır. Ağıtçı, söylemiş olduğu ağıdında, ölen şahsın özelliklerinden

- (24) Heinz Verner, *Die Üprünæ der Lvrik*. Leipzig 1924, s.14'ten Lauri Honk, "Balto-Finnic Lament Poetry", *Studia Fennica*. 17, Helsinki 1974, s.9.
- (25) Otto Böckel, *Psycoloaiæ der Volksdichtung*. Leipzig-Berlin 1913, s.2'den Honko, *a.g.m.* s.9.
- (26) Theresa C. Brakeley, "Mourning Song", *Funk and VVagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend* (Ed. Maria Leach), USA-1972, s. 755.

"mübalâğalı" bir şekilde bahseder; yakınlarının üzüntülerini dramatize ederek anlatır ve ağıdını irticalen ve dokunaklı bir tarzda söyler. Profesyonel ağıtçılar, irticâli buluşları ile, ölenin yaşadığı döneme ait ayrıntıları, "bir elbise diker gibi" ağıdının uygun yerlerine yerleştirir. Bu işi, "ritmik ve melodik geleneksel icra" çerçevesinde yapar (4).

Anahatları ile "lirizm" çerçevesi içerisinde düşünülmesi gereken ağıt metinleri ile, bunların söylenmiş olduğu yas törenlerini, geçmişten günümüze doğru çeşitli kültürlerde görmekteyiz (5).

Yas törenleri ve ağıt geleneği, Türk kültürü içerisinde de geçmişten günümüze kadar hayatiyetini devam ettirmiştir. Tarih içerisinde Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı, Selçuklu ve Osmanlılar'da; günümüzde ise Sibiryâ-Altay, Doğu ve Batı Türkistan, Kafkasya-İran ile Urallar'dan Balkanlar'a kadar olan sahada yaşayan Türk boylarında, yas törenleri ve ağıt söyleme geleneğinin devam ettiği bilinmektedir (6). Bu tören ve gelenek, Türkiye Cumhuriyeti'nin Akdeniz, İç Anadolu, Güney-Doğu Anadolu, Ege, Marmara, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinin bazı yerlerinde varlığını devam ettirmektedir (7).

Buradaki Çukurova'da yas törenleri ve ağıt söyleme geleneğine ait ele alınacak hususlar, 1988 ve 1989 yıllarında Adana'nın Ceyhan, Kadiri, Osmaniye, Düziçi ilçeleri ile; aynı ilin Bahçe, Imamoğlu, Kozan ilçeleri ve Kahramanmaraş'ın Andırın ilçesinin kısmen dahil olduğu "Yukarıova"daki toplam yedi aya yakın bir süreyi içine alan saha araştırmasına ait gözlem ve tespitlerimize dayanacaktır. Önce Çukurova'da "ağıt" kavramının nasıl algılandığı, yörede daha önceleri

(4-5) Sümer, Mısır, Yunan, Lâtin, Yahudi, Çin, Hind, Arap, Fars kültürleri ile Avrupa, Amerika ve Avustralya'da yaşayan milletlerin kültürlerinde geçmişten günümüze doğru bu törenler ve ağıt söyleme geleneği görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. İsmail GÖRKEM. Yukarıova r'jkurova) Ağıtları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma/İnceleme-Metinler. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ 1990, s. 12-17.

(27) Türk dünyasında yas törenleri ve ağıtlar konusunda geniş bilgi için Bkz. Görkem, a.ç.e., s.52-92.

(28) Ayrıntılı bilgi için Bkz. Görkem, a.g.e. s. 18-27.

araştırma yapanların tespitlerinden ve bizim derlediğimiz ağıt metinlerindeki ifadelerden hareketle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise, 1940'lı yıllara kadar devam ettiği bilinen "yas törenleri" ve "ağıt söyleme geleneğinin günümüzdeki durumunu, yaptığımız saha araştırması yardımıyla gözler önüne sermeye çalışacağız.

Ağıt kelimesi Çukurova'da "mersiye" (8) ve "ölen bir kimsenin iyi hallerini ve ölmesinden duyulan acıları sayıp dökmek üzere söylenen ezgi; ezgi ile mersiye söyleyerek ağlama" (9) karşılığında kullanılmaktadır. "Ağıt söyleyen, ağıt söyleyerek cenaze sahiplerini ağlatan" kişilere yörede "ağıtçı" adı verilmektedir (10). Düziçi ilçesinden, kendisinin söylediği ağıtları kaydettiğimiz bir kaynak şahıs ise, ısrarla ağıt yerine "ağlamak" kelimesini kullanmıştır (11). Derlediğimiz ağıt metinlerinde ayrıca "türkü yakmak", "navil", "şiiir söylemek" ve "destan yazmak" gibi kelime ve deyimler de kullanılmıştır.

Kaynak şahıslardan alınan bilgilere göre, kırk-elli yıl öncesine kadar "ölülere ağıt yakmak, Kur'an okumak kadar gerekli âdetlerden" sayılmakta imiş (12).

Osmaniye'nin Endel (Koçyurdu) köyünde oturan Bozdoğan aşiretinden Ömer Ağa, türküleri tasnif ederken "ağıt üstüne" olanlarına özel bir önem atfederek onların özelliklerini şöyle anlatmaktadır:

"Yaslı ve acıklı mersiyelerdir. Her ağıt güfteye bağlı olduğu gibi, her güfte de ağıt olarak söylenmez. Güftenin acılarına, bestenin ince ve hassas olan yakıcı nağmelerinin karışması şarttır" (13).

(29) Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, c.I, İstanbul 1939, s.75.

(30) Derleme Sözlüğü, c.I, Ankara 1963, s.93.

(31) A.g.e., s.93.

(32) Tecirli aşiretine mensup Karagedik/Düziçi-1897 doğumlu, okur-yazar olmayan ev kadını Fatma KARAMUSAOĞLU. Bu kaynak şahıstan kendisine ait olan dokuz ağıt metni derlenilmiştir.

(33) Ayrıca Bkz. A. Rıza Yalın, Cenuo'ta Türkmen Ovmakları, C.II. (Haz. Sabahat Emir), Ankara 1977, s.402.

(34) Yalın, a.g.e.. c.II, s.234.

1928 yılında yapılan diğler bir araştırmada, Çukurova'da yaşayan Elbeyli ve Tâcirli aşireti mensuplarının türkülerinin en meşhurlarına "duyuk" adı verildiği ve bu kelimenin "en şumullü mânâsının hissi" olduğu kaydedilmektedir (14). Vezin, kafiye ve anlam bakımından on üç ayrı "duyuk" türü tespit eden A.R. Yalđın, ağıt türü ile ilgili çeşitler arasında "ağıt", "bağırtlak", "sagu" ve "bozlakları saymaktadır. Derlemelerimiz sırasında "ağıt" ve "bozlak" dışındaki tâbirlere rastlanılamamıştır. Yalđın'ın "sagu" tarifinde ise, ağıt özelliği görmemiz mümkün değildir.

1940/41 yıllarında Osmanıye'nin Hemite (Gökçedam) köyü ile Kadırlı ile merkezinde ağıt töreninin nasıl yapıldığını K.S. Göğceli (Yaşar Kemal'in ifadeleriyle aktarmak istiyoruz:

"Hasta can çekirişirken hoca Kur'an'ı yahut Yâsin-i şerif'i yavaş yavaş okur. (.....) Hasta can verdikten biraz sonra okumak işi biter ve hoca çekilir. Hoca gidince ölüñün üstündeki yorgan, kadınlardan biri tarafından sökülür. Melefesi (yorganın içindeki beyaz bez) ölüñün üzerine bırakıldıktan sonra, geri kalan tarafı alınır. Bu işi, on dakika kadar sürer. Bu on dakika zarfında, orada bulunan kadınlar, ölüñün etrafında halka olurlar.

(...) Bu sırada halka olmuş kadınların içinde biri kalkarak ölüñün elbise ve çamaşırları bulunan bohçayı, kadınlardan birinin önüne atar, önüne bohça atılan kadın, bohçayı açar; içindeki eşyalardan birini eline alarak ağıt söylemeye başlar. Ağıdın bir beyiti söylenince, söyleyen ve öteki kadınlar hep birden ağlamaya başlarlar. Bu ağlamak bazen de kıt'a sonlarında olur. O, kadının uydurduğu besteye bakar.

(....) Birinci kadın yorulunca, diğler bir kadın bohçadan bir eşya alarak söylemeye başlar. Böylece söylemek isteyen kadınlar, söyler ve ağlarlar. Bu söyleyiş, iki kadın arasında karşılıklı da yapılabilir

(14) Ali Rıza (Yalđın), "Halk Bilgileri", Adana Mıntıkası Maarif Mecmuası. 3 (15 Nisan 1928), s.7, 10-13.

Kadınlar yorgunluk duyunca, içlerinden biri bohçayı sürer ve sükûnet içinde yerlerinden ayrılırlar. Ölü de yıkanmak için kaldırılır" (15).

Yöredeki derlemelerimiz sırasında, Göçceli'nin anlattığı tarzdaki bir ağıt törenine tesadüf edilememiştir. Fakat derlediğimiz ağıt metinlerinde geçen bazı ifadelerinden, yöredeki ağıt töreninin tafsilâtını takip etmenin mümkün olduğunu da kaydetmek istiyoruz (16).

Aşağıda, Yukarıova'daki ağıt geleneğinin geçmişteki ve bugünkü durumunu, metin derlediğimiz kaynak şahıslardan alınan bilgiler yardımıyla anlatmaya çalışacağız:

Hamma Yeşilyurt isimli kaynak şahıs, yöredeki ağıt geleneğini şöyle anlatmaktadır:

"Ben de ağıt düzerim. İçimden geliyor. Genç bir ölü olurdu; ben de cenazeye giderdim. Kadınlar beni ite ite ölü sahibinin yanına kadar çıkarırlardı. Beni görüp de ağlayıp söylerlerdi; ben de söylerdim. Cenaze kalkmadan ağıda başlanırdı. Pırtılarını elimize alıp alıp ağlardık. Birbirimize sarılıp ağlardık. Mezarın başına gidip orada da ağlardık. Ölünün uzak akrabaları gelirdi; onlar gelince de ağlardık (.....). Ağıt söylediğim için para almam; vermezler. Eğer cenazeye gidip de ağlamazsanız sizinle koYuşmazlar; 'filânın ölüsüne ağlamadın' derler. Daha çok genç ve acıklı olan ölümlerde ağıt yakılır" (17).

Bir diğer kaynak şahıs ise, bu konuda şunları söylemektedir:

"Eskiden ölüye esvabıyla ağlardı. Esvabını silke silke ağlardı. Biri esvabı eline alır bir beyit söylerdi; hep beraber ağlardı. O, esvabı diğer birisine atardı; o da ağlardı. Mezarın

- (35) Kemal Sadık Göçceli, **Ağıtlar-I**. Adana 1943, s.4-6. Bir başka kaynak ta, nişanlı iken ölen bir kızın nişanlısı yas yerine gelirken, kızın anasının ölünün mantosu üzerine canlı bir insanı giydiriyormuş gibi fistanını geçirek delikanlının kucağına atıp ağladığı ve ağıt söylediği anlatılmaktadır. (Bkz. İhsan Şimşek, "Hasibe Hatun'un Ağıdı", **TFA**. IX/187 (Şubat 1965), s.3667-3668).
- (36) Bkz. Görkem, **a.g.e.** s.217-220.
- (37) Avşar aşiretine mensup Hacubeyli/Kozan-1922 doğumlu okur-yazar olmayan Hamma Yeşilyurt'un verdiği bilgiler.

başında ağlamazlar; orada Kur'an-ı Kerim okunur. Cenaze ânında gelenler olursa, onları da ağıda katarsın. Dışarıdan gelen tanıdıklarına sarılıp ağlarsın (...). Ölen şahsın yaptıkları, gezdiği ve yaşadığı yerler ve hâdiseler aklına gelir; ağıda onları da katar ağlarsın" (18).

Ölü evinde söylenen ağıtlar, ölü evinde hazır bulunan hafızası kuvvetli şahıslar tarafından öğrenilmektedir. Bu husustaki soruya, kaynak şahıslar şöyle cevaplar vermişlerdir:

"Söyleyenler ağıtları hatırlayanıyor. Cenazede bulunan bu işe meraklı olanlar, söylenen beyitleri zihinlerinde tutarlar. Böylece bel-lenir ve dilden dile söylenir gider" (19).

"Bu ağıtları duyanlar öğreniyor. Ağıdı ilk söyleyenler genellikle ne söylediğini hatırlayamıyorlar. Cenazede söylenen ağıtları bir araya getirip tasnif edenler, duyan kişiler oluyor" (20).

"Cenazede söylenen ağıtları, sonraları çok çok söylersen hatırlarsın. O acıyla orada ne söylediğini hatırlayamazsın. Orada ağlamayanlar, ağıdı bellerler; sonra da bunları ardarda düzerler ve o şahsın ağıdı olur" (21).

Ağıdı yakan şahsın (ağıtçı/âşık) ağzından kaydedilmeyen metinler, bu çeşit ağıtlardır. Anonim bir karakter arz eden bu ağıtların belirli bir zamandan sonra o şahsın ağıdı olabilmesi için, bazı yerlerde bir takım vesilelerle tekrar edilmesi gerekmektedir:

a. Kızlar ve kadınlar, el değirmeninde bulgur çekerlerken ikişerli grup olurlar ve bulgur bitinceye kadar, karşılıklı olarak kıt'alar halin de bildikleri ağıtları söylerler (22)

b. Pamuk çapalarken, erkekler bir tarafa kadınlar ise diğer tarafa sıraya dururlar. Bir kızlar bir oğlanlar olmak üzere, karşılıklı bildikleri ağıtları söylerler (23).

(38) Sarıhoca obasına mensup Göksun-1929 doğumlu, okur-yazar olmayan ev kadını Şerife Erdem'in verdiği bilgilerden.

(39) Kaynak şahıs Hamma Yeşilyurt'un verdiği bilgilerden.

(40) Avşar aşiretine mensup Ayşehoca/Kozan-1944 doğumlu, ilkokul mezunu ve ev kadını Fadime Emre'nin verdiği bilgilerden.

(41) Kaynak şahıs Şerife Erdem'in verdiği bilgilerden.

(42) Saygeçit/İmamoğlu-1935 doğumlu, ilkokul mezunu âşık Fidanî (Osman Özfidan)'nin verdiği bilgilerden.

(43) Kaynak şahıs Osman Özfidan'ın verdiği bilgilerden.

c. Geceleri evde kadınlar el işleri yaparlarken, istek üzerine bildikleri ağıtları söylerler (24).

ç) Düşün törenleri sırasında, sesi "dokunaklı" olan ve ağıt bilen kişiler, içki meclislerinde bunları söylerler (25).

d. Bazı âşıklar, toplumu derinden sarsan hâdiselerle ilgili "destan"lar yazarlar ve bunları, kendileri veya sesi güzel olan diğer kişiler, köy, kasaba ve şehirlerde söyleyip satarlar.

e. Düşünlere "kınacı" giden âşıklar, meraklıların isteklerini yerine getirmek için, saz eşliğinde yörenin çok bilinen ağıtlarını söylerler. (Bu gelenek, Düziçi ilçesinin köylerinde yaşamaya devam etmektedir).

f. Sesi güzel olan bazı kişiler, yanlarına güzel saz veya keman çalan birisini de alarak, köy köy kahveleri dolaşırlar; yöreye ait meşhur ağıtları söylerler. Bunlar, yaptıkları iş karşılığında dinleyicilerden para talep ederler.

Yörede "d" ve "f" maddelerinde anlatılan gelenekler, artık yaşamamakta, diğer gelenekler ise kısmen de olsa yaşamaya devam etmektedir. Bu geleneklere ilâveten günümüzde, yörede çok bilinen bazı ağıtların tanıtılıp sevilmesinde, teyp, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları belirli bir fonksiyon icra eder hale gelmiştir denilebilir. Çukurova insanı, Gül Ahmet (Yiğit), Hacı Karakılıçık, Fidanî (Osman Özfidan), Imamî, Kul Mustafa, Feymanî, Hilmi Şahballı, Mahmut Taşkaya gibi âşık ve mahallî sanatçıların seslendirdikleri meşhur ağıtları ve bu sanatkârlara ait orijinal ağıtları dinleyerek, bir anlamda "ağıt dinleme geleneği"ni yaşatma mücadelesi vermektedir. Bu mücadelenin gelecekte yaygınlaşması oldukça zor görünmektedir.

Ölenlerin yakınları, toprağa verdikleri insanlarla münasebetlerini devam ettirebilmek için birtakım vasıtalara ihtiyaç duyarlar. Bazı özellikleri sebebiyle ağıt metinleri, ölenleri hatırlamada bir "sembol"

(44) Kaynak şahıs Hama Yeşilyurt, geceleri makine ile dikiş dikerken, kocasının isteği üzerine ağıt söylediğini belirtmiştir.

(45) Yöredeki tespit ve gözlemlerimizden.

vazifesi görmektedir. 1940'lı yıllara kadar "cemaat" şeklinde yaşayan yöre insanı, "sosyal değişme'nin tesiri ile cemaatleşme özelliklerini kaybederek hızla ferdileşmeye başlamış; bunun neticesinde ise yas törenleri ve ağıt söyleme geleneği önce, ölen şahsın yakın çevresinin bir meselesi haline dönüşmüş; günümüzde ise kaybolmaya yüz tutmuştur. Bunda İslâm dininin bu geleneği yasaklaması, kitle iletişim vasıtalarının yaygınlaşması ile sosyal hayata bağlı olarak insanların dünyaya bakış açılarındaki birtakım değişiklikler rol oynamış olsa gerektir.